

מעדני שבת

פרשת האזינו תשפ"ג

גליון שי"ב

— מעדנים על הפרשה בהלכה ובאגדה —

נערך בס"ד ע"י מתתיהו אליהו הכהן זילביגר

ברכה ראשונה

וי"א שאם הוא בולעו טעון ברכה, ולא פטרו את הטועם אלא כשחוזר ופולט ואז אפילו על הרבה אינו צריך ברכה. והמ"ב מבאר דאע"ג דאסור ליהנות מן העוה"ז בלא ברכה אפילו כל שהוא היינו כשמכוין לאכול אבל הכא שאין כונתו אלא לטעום לידע אם צריך מלח או תבלין אין צריך ברכה.

ודנו הפוסקים אם מברכים על הנאת מעיו או או הנאת גרונו, הנה על הנאת גרונו גרידא לכו"ע אין מברכין והראיה מהדין הנ"ל שאם הוא טועם ואינו בולע אלא פלטו אינו מברך, וכמבואר במ"א שם שהטעם משום דלא מקרי הנאה אלא בתוך מעיו. באופן שיש רק הנאת מעיו כתוב בשערי תשובה (על השו"ע סי' ר"ד) שהאוכל חלמון ביצה כמות שהיא חי לצחצח הקול צריך לברך שאף שאינה נהנה בטעם אכילתו הוא נהנה במזונו. הרי דס"ל שהנאת מעיו מספיק, אולם יש שחולקים על זה.

בשו"ת חלקת יעקב (או"ח נ"ב) פוסק אנשים שאינם יכולים לאכול ולשתות וניזונים ע"י זריקות מהרופא לגוף האדם, בעורקי הדם וגידי הדם בדברים המחזקים ונותנים כח וחיות להאדם, אין צריכין לברך כי ברכה נתקנת רק על אכילה, ואכילה לא מקרי רק דרך הפה למעיו, וכשאינו דרך הפה לא מקרי אכילה, אי משום דמחסר הנאת גרונו, אי משום דלא מקרי דרך אכילה.

ספק אם בירך

הריטב"א (שבת כ"ג.) כתב שמי שמסתפק אי בירך ברכה ראשונה אינו חוזר ומברך, ותמה היאך חוזר ואוכל בלא ברכה מפני ספק, והרי אמרו בגמ' שהאוכל בלא ברכה הוה כנהנה מקדשי שמים א"כ איך מותר לאכול מספק הרי מכניס עצמו בקום עשה לאכול במה שהוא כנהנה מקדשי קדשים, והיה ראוי שיחזור יברך על הספק או שלא יאכל יותר.

אכן המהרש"א (פסחים ק"ב.) כתב דלא שייך הכלל דברכות אינן מעכבות אלא בברכת המצות אבל בברכת הנהנה כי הכא אסור לאכול בלא ברכה דכאלו מעל. משמע דס"ל שאסור לו להמשיך ולאכול מספק דלא כהריטב"א שהתיר להמשיך לאכול.

השו"ע (קס"ז ט') כתב אם הוא מסופק אם בירך המוציא אם לאו אינו חוזר ומברך כשיאכל עוד. המ"ב מפרש דברכת המוציא אינו אלא מדרבנן וספיקא לקולא ומטעם זה אפילו אם ירצה להחמיר ולברך ג"כ אינו רשאי משום ברכה שאינה צריכה, מיהו אם נזדמן לפניו במסיבתו אחד שרוצה לאכול פת נכון שיוציאו בברכת המוציא. משמע שמותר לו להמשיך לאכול, בספר וזאת הברכה מאריך בזה ומקשה כמה סתירות בזה מכמה מקומות, כגון המ"ב (ר"ג סק"ג) כתב שפירות אדומים שקורין פאזימקע מברך עליהם בפה"א ואפילו אותן הגדילים בגנות נכון לכתחלה שיברך עליהן פה"א ובדיעבד כשברך בפה"ע יאכל רק מעט כדי שלא תתבטל הברכה ולא יותר. הרי שאין לו להמשיך לאכול.

ומוכיח מזה שדוקא בספק אי בירך מותר להמשיך לאכול כי אנו אומרים מספק שהוא בירך אבל דבר שיש לנו ספק מהו ברכתו אין היתר לאכלו כך.

כתיב (לב, ו) 'הלא הוא אביך קנך', איתא בגמ' (ברכות ל"ה:): אמר רבי חנינא בר פפא כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה כאילו גוזל להקב"ה וכנסת ישראל שנאמר 'גוזל אביו ואמו ואומר אין פשע חבר הוא לאיש משחית', ואין אביו אלא הקב"ה שנאמר 'הלא הוא אביך קנך', ואין אמו אלא כנסת ישראל שנאמר 'שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמן', מאי חבר הוא לאיש משחית אמר רבי חנינא בר פפא חבר הוא לירבעם בן נבט שהשחית את ישראל לאביהם שבשמים.

המקור לברכה ראשונה מבואר בגמ' דסברא הוא דאסור לו לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה.

הפני יהושע שם כתב שמשמע בכל הפוסקים דכל ברכת הנהנין הן מדרבנן דהא קי"ל שספק ברכות להקל חוץ מברכת המזון וכן מבואר במסכת ברכות שבעל קרי אינו מברך ברכה לפני אכילתו אלא רק ברכת הזמון, ותמה דהא בכל הש"ס משמע דמידי דאתיא מסברא הוי מדאורייתא, ומצינו בכמה מקומות בש"ס שהגמ' מקשה למה לי קרא סברא הוא, ומיישב שאע"פ שהסברה היא מדאורייתא אפי' הכי בספק ברכות לא שייך להחמיר ולברך דכיון דאסור לברך ברכה שאינה צריכה א"כ ממילא אזלה לה הך סברא, ומהאי טעמא גופא נמי אתי שפיר דבעל קרי אינו מברך לפני אכילתו דכיון דלא מחייב אלא מסברא והוא מונע עצמו משום כבוד השם אינו שייך הך סברא.

הפני שלמה שם מיישב דהא דאמרין בעלמא מילתא דאתיא בסברא הוי דאורייתא, היינו במקום שהתורה כתבה איזה דבר רק שלא פירשה לנו כל פרטי הדינים, בזה אמרין דהתורה סמכה על הסברא, אבל בדבר חדש לגמרי כגון ברכה ראשונה אין לומר דהתורה סמכה על הסברא, והא ראייה דכתבה התורה המצוות השכליות, ואדרבה מדלא נזכר בתורה ברכה מוכח דלאו דאורייתא.

ממה שכתוב בגמ' אסור להנות, משמע שהחיוב ברכה אינו רק מצוה חיובית אלא שיש איסור לאכול בלא זה. לפ"ז מובן שיטת ר"ש (דמאי א' ד') שאונן צריך לברך ברכה ראשונה, דהא אונן רק פטור ממצות עשה אבל לא לעבור על איסור, אולם שיטת רש"י היא שאונן פטור מלברך.

פחות מכשיעור

הבית יוסף (או"ח ר"י) כתב ששיטת ר' יונה (ברכות כ"ז:): היא שעל פרי פחות מכשיעור מברך לפניו שהכל. וכתוב בכל בו בשם רב אחא דעל פחות מכשיעור אין צריך לברך אפילו שהכל ואין כן דעת כל הפוסקים אלא שגם על פחות מכשיעור מברך עליה ברכה הראויה לה, וכן נפסק בשו"ע שם ודוקא לברכה אחרונה בעינן כזית.

הכסף משנה (ברכות ג' י"ב) תמה למה החמירו בברכה שלפניו שהיא מדרבנן יותר מברכה אחרונה שהיא מדאורייתא. ומיישב שבתחילה מברך אפי' על כל שהוא משום שמא ימלך ויאכל כשיעור ונמצא שהיה צריך ברכה לפניו ואין בידו לתקן.

אולם המ"ב (ר"י סק"ג) כתב שהטעם שמברך תחילה אפי' על כל שהוא משום דאסור ליהנות מן העוה"ז בלא ברכה. מבואר בגמ' וכן הוא בשו"ע (ר"י ב') שהטועם את התבשיל אינו צריך לברך עד רביעית, ואפילו אם הוא בולעו.

כתיב (לב, ה) 'שחת לו לא בניו מומם דור עקש ופתלתל'.

החפץ חיים על התורה כתב מעשי אבות סימן לבנים וחובה על האב לדקדק במצות ביתרון הכשר ובלי לנטות ימין ושמאל אפי' כמלא נימא, כי אם יוותר האב על איזה מצוה קלה ילמד הבן לוותר על מצוה יותר חמורה, ואם האב וויתר על מצוה חמורה אזי עלול הבן לסור מדרך התורה לגמרי.

וזה פירוש הכתוב 'שחת' אם האב בעצמו שחת מעט 'לו לא' לו לעצמו אינו נחשב ענין לגדלות אבל 'בניו מומם' בשביל הבנים למום גדול יחשב ולדרות הבאים יוכל לגרום זה לגדל לגמרי 'דור עקש ופתלתל'.

כתיב (לב, א) 'האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי', בספר עבודת ישראל מקשה מה זה שאצל השמים הזכיר דיבור שהוא קשה, ואצל הארץ אמירה שהיא רכה.

ומפרש כי הצדיק אשר רוצה להחזיר את בני דורו למוטב ומדבר אליהם דברי מוסר תמיד, לפעמים דבריו אין נכנסין בלבם כי לבם לב אבן מחמת רוב עבירות שעשו ונתחברו חס ושלוש בקליפה רחמנא ליצלן, עצה היעוצה על ידי שידבר מוסר אל שורש נשמתם אשר אין לקליפה אחיזה שם. וזה כוונת הפסוק 'האזינו השמים ואדברה' דהיינו אל שורש הנשמות המכונה בשם שמים, וממילא תשמע הארץ אמרי פי, היינו אדם הגשמי.

הנתיבות שלום מוסיף ששינוי במסכת אבות (ו' ב') אמר רבי יהושע בן לוי בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה שכל מי שאינו עוסק בתורה נקרא נזוף, וקשה שאם אין שומעים אותה למה היא יוצאת, אלא שאע"פ שגופו של אדם אינו שומע מ"מ נשמתו שמעת וע"י זה לפעמים נתעורר האדם עצמו.

כתיב (לב, ו) 'עם נבל ולא חכם הלוא הוא אביך קנך הוא עשך ויכננך', החפץ חיים תמה אם הוא נבל א"כ מה שייך להוסיף עוד לומר לא חכם הלא נבל הוא גרוע ממדרגת לא חכם.

ומפרש ע"פ המדרש (איכה רבה פתיחות) על הפסוק (ירמיה ט"ז) 'ואותי עזבו ואת תורתי לא שמרו', הלואי אותי עזבו ותורתי שמרו, מתוך שהיו מתעסקין בה המאור שבה היה מחזירן למוטב. אבל מכיון שאין לו תורה ממילא הוא נשאר נבל כי באין תורה מי ישיבנו מנבלותו. וזה כוונת הפסוק כאן עם נבל ובשביל שהוא לא חכם כלומר שלא למד תורה הוא נשאר נבל.

השפת אמת (האזינו תר"ס) כתב שאחר יום הכיפורים צריכין לקבל עבודת השי"ת בשמחה. כדאיתא בדור המדבר אחר שמחל להם הקב"ה הקימו המשכן, ועשו את עבודתם בשמחה ובזריזות לעבודת הבורא. ובזמן המקדש כשהלבין החוט בודאי נתמלאו בנ"י בשמחה, וגם עתה צריכין להאמין כי נטהרנו מעוונותינו.

ומה"ט כתב בספר מטה אפרים (תרכ"ד ה) שאחרי קידוש הלבנה במוצאי יו"כ פוקדין איש את רעהו בשלום וברכת שנה טובה בשמחה, ובאלף למטה שם מבאר שהטעם כי מאחר שמכפרים לו עוונותיו ברכתו עושה פירות לכל השנה כולה.